

УДК 378:316.48

Калаур Світлана Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент

докторант кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАГАЛЬНОНАУКОВИХ ПРИНЦИПІВ, ПОКЛАДЕНИХ В ОСНОВУ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТІВ

У статті висвітлена необхідність розробки системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. У процесі дослідження проаналізовано сутність загальнонаукових принципів, які покладено в основу системи. Розкрито педагогічний потенціал та проаналізовано практичні механізми реалізації конкретних загальнонаукових принципів, таких як науковості, свідомості й активності, систематичності та послідовності, доступності, зв'язку теорії та практики.

Ключові слова: професійна підготовка, розв'язання конфліктів, загальнонаукові принципи, майбутні фахівці, соціальна сфера.

Вступ. В сучасних умовах трансформації соціальних проблем у нашій державі особливого значення набуває формування професіоналізму у майбутніх фахівців, які працюватимуть в соціальній сфері. Зважаючи на гостроту соціальних конфліктів та складність професійних завдань по їх своєчасному розв'язанні, на перший план виходить потреба системної професійної підготовки студентів у вищих педагогічних навчальних закладах в означеному контексті. Нині конфлікти сприймаються основними суб'єктами соціальної взаємодії як неминуче явище, з яким необхідно не тільки рахуватися, але й активно впливати з метою запобігання негативним наслідкам і реалізації конструктивних можливостей конфліктної взаємодії. З огляду на цей факт, предметом численних досліджень науковців виступають форми та основні причини конфліктів, поведінкова характеристика суб'єктів конфліктної взаємодії у соціальній сфері. Лише у тому випадку, коли майбутній фахівець опанує теоретичний матеріал з конфліктології, матиме сформовані практичні вміння та навички, розвинуті особистісні якості та риси характеру можна говорити про належний рівень професійної підготовки до розв'язання конфліктів під час реалізації професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє стверджувати, що питання професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників активно досліджувалися О. Безпалько, Р. Вайнолою, І. Зверевою, А. Капською, І. Козубовською, Л. Мішик, Н. Олексюк, В. Поліщук та ін. Встановлено й той факт, що конфліктологічні аспекти знайшли відображення у працях науковців. Так, у дослідженнях українських конфліктологів вивчено педагогічні механізми попередження й вирішення конфліктів (П. Ковальчук, Н. Мамієва), основи теорії переговорів (А. Гірник, М. Цюрупа), психолого-педагогічні підходи до формування конфліктологічної компетентності (Н. Грішина, В. Журавльов), шляхи вдосконалення конфліктологічної компетентності майбутніх учителів (С. Баникіна, А. Лукашенко), обґрунтовано методіку формування готовності майбутніх фахівців соціономічних професій до розв'язання конфліктів (Т. Браніцька, І. Козич, М. Трухан).

Відаючи належне значущості професійної освіти студентів психолого-педагогічних факультетів, відзначаємо, що стан наукової розробки цілісної системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів потребує вдосконалення на основі запровадження загальнона-

укових підходів. Ці факти були покладені в основу написання статті.

Мета статті – дослідити педагогічний потенціал загальнонаукових принципів та проаналізувати практичні механізми їх реалізації у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Насамперед відзначимо, що нині докорінно змінилася стратегія професійної підготовки фахівців у ВНЗ. Причому «конкурентоздатність фахівця з вищою освітою базується не на сумі засвоєних під час навчання знань, а на умінні їх творчого застосування та здатності самостійно поповнювати і здобувати» [1, с. 23]. У контексті підвищення якості професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до розв'язання конфліктів необхідна розробка цілісної системи. Ми виходили з тих позицій, що «система підготовки фахівця виступає засобом, спрямованим на реалізацію мети» [2, с. 516]. Система «має свою історію, свої етапи розвитку, свої традиції, взаємодію частин всередині системи» [3, с. 13]. Таким чином, систему професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів розглядаємо як інтегративний об'єкт, який сприяє педагогічній оптимізації освітнього процесу, об'єднує конкретні педагогічні об'єкти та має цілісну структуру. Відзначимо, що провідними чинниками системи виступають *принципи*.

Розробляючи систему професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів, саме принципи вважаємо основними педагогічними орієнтирами. У цьому контексті повністю погоджуємося із висновком М. Фіцули про те, що принципи є головними ідеями за допомогою яких можна визначити зміст, форми, методи організації навчальної роботи [4, с. 88]. Подібну позицію декларують С. Гончаренко («вихідні положення теорії навчання, що спрямовують освітній процес» [5, с. 270]), В. Галуз'як («загальні нормативні положення, якими слід керуватися для забезпечення його ефективності» [6, с. 60]) та В. Ягупов («основа, на яку треба опиратися і якою необхідно керуватися» [7, с. 107]). Тобто, загально педагогічні принципи розглядаємо у якості своєрідних мостів, що поєднують теоретичні знання з практикою та є основою для підготовки студентів до розв'язання конфліктів під час майбутньої професійної діяльності.

Зазначимо, що загальна кількість загальнонаукових принципів чітко не визначена у педагогічних дослідженнях. Це сталося тому, що проходить ак-

тивний розвиток педагогічної науки та відбувається постійне проникнення у більш складні зв'язки і відношення між усіма компонентами професійної підготовки у ВНЗ. Саме тому існують різні погляди на класифікацію та послідовність загальнонаукових принципів у вищій школі. Як відзначає З. Курлянд [8] нині доцільно притримуватися ідеї про групу загальноновизнаних принципів, що синтезують більшість підходів до їхнього виокремлення. У нашому баченні спектр обраних загальнонаукових принципів повинен відображати взаємодію освітнього процесу та професійної підготовки у якості створення єдиного освітнього простору, що спрямований на формування у студентів готовності до діяльності з розв'язання конфліктів. Узагальнюючи напрацювання педагогів (В. Галузяка, С. Гончаренка, З. Курлянд, М. Фицули, М. Чумаченка, В. Ягупова та ін.), в основу розробки системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів покладено такі загальнонаукові принципи: *науковості, свідомості й активності, систематичності та послідовності, доступності, зв'язку теорії та практики*. Дамо їм характеристику.

Принцип *науковості* можна розглядати основоположним під час професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. Він засвідчує, що освітній процес повинен включати лише реальні та об'єктивні наукові, культурологічні, соціальні та історичні факти й наукові поняття. На його основі передбачається відповідність сучасному розвитку педагогічної науки у галузі загальної, соціальної та психологічної конфліктології. Науковість, у нашому розумінні, це не лише ґрунтовне знання теорії конфліктів та їх практичного розв'язання, а й спонукування студентів до особистісного професійного зростання як фахівців, які повинні реалізовувати соціальну політику в Україні. У цьому контексті ми прагнули, щоб навчальний матеріал був науково обґрунтованим, сприяв поєднанню змістової (теоретичної) та процесуальної (практичної) сторін навчання та мав практичну значущість для професійної підготовки майбутніх фахівців.

Вважаємо, що об'єктивно підібраний науковий матеріал (особливо приклади конфліктів в соціальній сфері) матиме суттєвий вплив на формування в студентів теоретичних знань з конфліктології як міждисциплінарної науки. Передбачаємо, що творчі завдання, які пропонувалися студентам для самостійного виконання, впливатимуть на їхнє професійне становлення, розвиток мотивів та інтересів до професії, формуватимуть нахили та здібності, характеризуватимуть загальний рівень готовності особистості до обраної професійної діяльності. Цей принцип передбачає розвиток у майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників навичок науково-проблемного підходу до вибору із сучасних ЗМІ цікавої та креативної інформації, що має конфліктологічний підтекст, а також самостійний пошук найбільш оптимальних шляхів для розв'язання конфліктів.

Принцип *свідомості й активності* засвідчує той факт, що засвоєння знань, вироблення умінь і навичок немислиме без усвідомленого розуміння студентами змісту та засобів власної навчально-пізнавальної діяльності. За обмежений термін не можливо розповісти про усі процеси, що спонукають виникненню конфліктних ситуацій, а тому необхідне самостійне опанування студентами навчальної інформації на основі використання аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння через активну пізнавальну діяльність. У своїй практичній діяльності ми прагнули навчити студентів самостійно осмислювати навчальну ін-

формацію та програмовий матеріал, а також активно обирати власний алгоритм дій у кожній конкретній конфліктній ситуації.

У практичній площині ми брали до уваги декілька чинників: по-перше, свідомість виступає метою і умовою успішного вивчення конфліктології; по-друге, свідомість реалізується через творчу діяльність; по-третє, активність впливає з інтересу до навчання; по-четверте, при стимулюванні активності, викладач повинен запобігати проявам псевдоактивності, яка заважає нормальному ходу заняття, відвертає увагу студентів від цілей заняття. Оптимальним у цьому випадку вважаємо формування в студента декількох взаємодоповнюючих точок зору на певні конфліктні ситуації, що в сукупності створюють «правильну картину» для розв'язання ситуації. Керуючись цим принципом, розроблено банк проблемних ситуацій та практичних задач, які спонукали студентів свідомо доводити й обґрунтовувати своє рішення й переконувати в правоті власної позиції щодо шляхів розв'язання конфліктів різного рівня складності, які можуть виникати в соціальній сфері.

У контексті цього принципу, формування готовності у майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів включала професійно-прикладний, національно-культурний, морально-етичний та емпатійно-толерантний аспекти. Вказані аспекти передбачали належний рівень опанування мистецтвом слова (комунікативна компетентність), яку розглядаємо у якості основної передумови успішної професійної діяльності, що забезпечує переконливе і толерантне професійне спілкування майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників під час розв'язання конфліктів у професійній діяльності.

Принцип *систематичності та послідовності* базується на системному і логічному удосконаленні професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Його розглядаємо як головну вимогу сучасної професійної освіти. Обираючи його, ми виходили з психологічно встановленої закономірності про те, що при системному дотриманні логічних зв'язків навчальний матеріал запам'ятовується у більшому обсязі. Реалізація цього принципу спонукала нас до розробки педагогічно обґрунтованої та цілісної системи формування компетентності у розв'язанні конфліктів. Цей принцип передбачає, що вдосконалення теоретичних знань, формування практичних умінь і навичок, розвиток професійно важливих якостей доцільно здійснювати на основі дотримання логічної послідовності.

Задекларований принцип опирається на реалізацію послідовного та логічно спланованого вивчення навчальних тем під час опанування навчальної дисципліни професійно орієнтованого блоку «Соціальна конфліктологія», що включає два змістових модулі («Загальна теорія конфлікту», «Особливості конфліктів на різних рівнях соціальної системи»). Послідовність зорієнтована у площину найбільш вдалого використання педагогічних засобів, які б забезпечили студентам системне формування досвіду творчої діяльності та розвивали інтерес до розв'язання конфліктів, що виникатимуть у професійній діяльності. Зокрема, ми поступово ускладнювали теоретичні та практичні завдання, причому до уваги брали поради М. Свуха [9] про те, що найбільш цінними є ті завдання, які описують конкретні практичні ситуації.

Висуваємо робочу гіпотезу про те, що у практичному аспекті вагоме значення матиме стимулювання у майбутніх фахівців професійного інтересу до медіаторської (посередницької) діяльності під час вивчен-

ня в магістратурі навчальної дисципліни «Соціальне партнерство». Професійна підготовка майбутніх магістрів як посередників у розв'язанні конфліктних ситуацій базувалася на використанні конкретних завдань для аналізу реальних професійних конфліктів, які розвивали конфліктологічну культуру студентів, стимулювати толерантність, емпатію та асертивну поведінку.

Принцип *доступності* передбачає організацію освітнього процесу таким чином, щоб студенти без нервово-психологічної напруги мали змогу ґрунтовно засвоїти навчальний матеріал. Даний принцип вимагає, щоб освітній процес будувалася на рівні реальних навчальних можливостей кожного студента на усій навчальній групі. Студенти не повинні зазнавати інтелектуальних, фізичних, моральних перевантажень, які негативно позначаються на їхньому фізичному і психічному здоров'ї. У практичному аспекті ми намагалися врахувати твердження про те, що кожен, кого навчають свідомо може засвоїти матеріал лише певної складності й в конкретному обсязі. Передбачаємо, що впровадження індивідуального підходу до кожного студента дасть змогу оптимально підібрати реальний темп засвоєння навчальної інформації. Цей принцип також передбачав врахування типологічних властивостей майбутніх фахівців та створення належних умов для самовираження, вітався плюралізм поглядів на конфліктне протистояння.

Практична реалізація цього принципу спонукала нас до постійного вдосконалення методів організації освітнього процесу та вибору способів контролю за навчально-пізнавальною діяльністю під час вивчення студентами навчальних дисциплін «Соціальна конфліктологія» (2 семестр, бакалаврат) та «Соціальне партнерство» (2 семестр, магістратура). Так, з метою формування теоретичних знань та допомоги в опануванні студентами конфліктологічного номенклатурою та лексикою ми доволі часто практикували, поряд із усним опитуванням, педагогічні диктанти та тестування. Відзначимо, що майбутні фахівці мали змогу самостійно обрати спосіб перевірки своїх знань.

Принцип *зв'язку теорії та практики* передбачає, що будь-яке теоретичне положення повинно підтверджуватись та перевірятись практично, а також і те, що одержані практичні результати повинні мати ґрунтовні теоретичні пояснення. Відзначимо, що з точки зору швидкості переходу від теорії до практики, конфліктологія переважає інші психолого-педагогічні дисципліни. Шлях від вивчення теоретичних питань соціальної конфліктології до реального впровадження та використання на практиці майбутнім фахівцем соціальної сфери повинен бути чіткий та зрозумілий. У найбільш загальному аспекті цей принцип спрямований на поєднання теоретичних знань та практичного досвіду і базується на інтеграції теорії та практики.

Упровадження цього принципу базувалося на вивченні загального алгоритму, який складений на основі теоретичних знань та може активно використовуватись під час розв'язання конфліктів (прогнозування конфлікту і оцінка його функціонального спрямування; попередження, або стимулювання конфлікту; регулювання конфлікту; вирішення конфлік-

ту). З іншого боку ми не відкидали й той факт, що результати практичного розв'язання конфліктів в соціальній сфері можуть слугувати активним джерелом для висунування гіпотез про доцільність тієї, чи іншої стратегії поведінки фахівця під час конфліктної ситуації у професійній діяльності. Впровадження цього принципу у професійну підготовку майбутніх фахівців соціальної сфери дозволить узгодити наукову інформацію, яку отримують студенти під час вивчення навчальної дисципліни «Соціальна конфліктологія» з практичним наповненням конфліктів під час навчальних та виробничих практик. Тобто, студенти під час практики мають змогу використовувати теоретичні знання, які безпосередньо стосуються механізмів попередження та розв'язання конфліктних ситуацій.

У практичному аспекті, вивчаючи тему «Медіація та її роль у розв'язанні проблемних ситуацій», майбутні магістри мали можливість у рольовій грі дослідити способи організації переговорного процесу, проаналізувати усі переваги та недоліки жорсткого, м'якого, торгового та співробітницького стилів переговорів. З практичної точки зору студенти розробляли практично орієнтовані презентації про типи конфліктів у своїй майбутній професії та способи виходу із них. Студенти також брали участь у створенні комплексних вебінарів на теми «Конфлікти в соціально-педагогічній сфері», «Конфлікти в професійній діяльності соціального працівника», «Практичні підходи до розв'язання соціальним працівником професійних конфліктів».

Підсумовуючи проведене вивчення означеного кола питань, відзначимо, що досвід сучасної професійної підготовки майбутніх фахівців, які прийдуть на роботу в соціальну сферу, не можна обмежувати лише вказаним переліком (науковості, свідомості й активності, систематичності та послідовності, доступності, зв'язку теорії та практики) загальнонаукових принципів. У нашому баченні ці принципи є визначальними, однак перелік має залишатися відкритим. Зміни, які відбуваються у системі вищої освіти, сприятимуть подальшому розвитку професіоналізму майбутніх фахівців та безпосередньо спонукають до поглиблення досліджень у галузі принципів та виходу спеціальних принципів.

Висновки. У процесі вивчення теоретичних та методичних аспектів розробки системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів було визнано необхідність виваженого підходу до обрання принципів. Принципи трактуємо як своєрідні нормативні вимоги до організації освітнього процесу, що носять характер спрямовуючих положень і загальних вказівок. Вважаємо, що усі принципи взаємопов'язані, взаємозалежні і взаємозумовлені, а тому утворюють цілісну систему вихідних вимог, які забезпечать необхідну ефективність освітнього процесу та сприяють вдосконаленню у майбутніх фахівців соціальної сфери готовності до розв'язання конфліктів.

Подальші наші дослідження будуть спрямовані на експериментальну перевірку ефективності вихідних загальнонаукових принципів, а також вивчатиметься потенціал спеціальних принципів, які впливають на формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів.

Список використаної літератури

1. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи: навч. посіб. для магістрантів і аспірантів / Л. Г. Подоляк, В. Ю. Юрченко. – К. : Філ-студія, 2006. – 320 с.
2. Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України]; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Методы системного педагогического исследования : учеб. пособ. / под ред. Н. В. Кузьминой. – М. : Народное образование, 2002. – 208 с

4. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 352 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
6. Педагогіка: Навчальний посібник / В.М. Галузяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов. – Вінниця: РВВ ВАТ «Віноблдрукарня», 2001. – 200 с.
7. Ягулов В. В. Педагогіка: навч. посібник / В. В. Ягулов. – К.: Либідь, 2003. – 560 с.
8. Педагогіка вищої школи: Навч. посібник / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – 399 с.
9. Євтух М. Б. Соціальна педагогіка : підруч. / М.Б. Євтух, О.П. Сердюк. – [2-ге вид., стереотип] – К. : МАУП, 2003. – 232 с.

Калаур Светлана

кандидат педагогических наук, доцент
докторант кафедры педагогики и менеджмента образования
Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, г.Тернополь,
Украина

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРИНЦИПОВ, ПОЛОЖЕННЫХ В ОСНОВУ СИСТЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ К РАЗРЕШЕНИЮ КОНФЛИКТА

В статье раскрыта необходимость разработки системы профессиональной подготовки будущих специалистов социальной сферы к решению конфликтов. В процессе исследования проанализированы сущность общенаучных принципов, которые положены в основу системы. Раскрыт педагогический потенциал и проанализированы практические механизмы реализации конкретных общенаучных принципов, таких как: научности, сознательности и активности, систематичности и последовательности, доступности, связи теории и практики.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, развязывание конфликтов, принципы, будущие специалисты, социальная сфера.

Kalaur Svitlana

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Assistant Professor
Doctoral Candidate of Pedagogy and Education Management Department
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine

THE EDUCATIONAL POTENTIAL OF GENERAL SCIENTIFIC PRINCIPLES UNDERLYING THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS OF SOCIAL SPHERE TO CONFLICT RESOLUTION

Nowadays, the strategy of professional training of future specialists of social sphere should be based on the implementation of holistic system, which is a means aimed at increasing of professionalism. The leading factors of the system are general pedagogical principles. In our vision principles should be considered as the main educational orientations. The basis of elaboration systems of professional training of future specialists of social sphere to conflict resolution includes the following general scientific principles: science, consciousness and activity, systematic and consistency, accessibility, relation between theory and practice. We consider that all the principles are interrelated, interconnected and interdependent. They form a coherent system of initial requirements that will ensure the effectiveness of the educational process and promote the improvement of readiness of future specialists of social sphere to conflict resolution.

Key words: professional training, conflict resolution, principles, future specialists, social sphere.